

СВЕТОСАВСКА ТРАДИЦИЈА У МАНАСТИРУ БАЗЈАШ

Манастир Базјаш, посвећен Вазнесењу Господњем, смештен је на левој обали Дунава, на почетку Ђердапске клисуре. У духовном погледу део је Темишварске епархије Српске православне цркве, а административно припада општини Соколовац (Socol) у румунском делу Баната. Сматра се најстаријим српским манастиром у Банату. Према локалној традицији, манастир је основао први српски архиепископ Сава током дипломатске мисије и преговора са угарским краљем Андријом II (1205–1235) 20-их година 13. века. У раду се анализирају писани историјски извори који помињу путовање Светог Саве и преиспитује се народно предање. Рад настоји да укаже како је услед недостатка историјских извора из најраније прошлости манастира дошло до обликовања народне свести и стварања прича о Светом Сави као ктитору Базјаша. Проучавање времена настанка манастира употпуњују врло важни резултати археолошких истраживања и испитивања његове архитектуре и стила градње. Према овим анализама, изградња Базјаша се везује за крај 14. и почетак 15. века. Иако резултати истраживања доносе нове податке у односу на народно предање, светосавска традиција се одржала до данашњег дана, те је Базјаш препознатљив као манастир Светог Саве. Циљ овог рада је да покаже колико је очување успомене на Светог Саву допринело обликовању национално–културног идентитета српског народа у овом делу Баната.

Кључне речи: Манастир Базјаш, Свети Сава, Банат, национално–културни идентитет, Срби у Румунији, средњи век

Манастир Базјаш, посвећен Вазнесењу Господњем, налази се у истоименом селу, на левој обали Дунава, на почетку Ђердапске клисуре у румунском делу Баната (Лупуловић, Крстић, 1998: 7; Јовановић, 2000: 73). Припада Темишварској епархији Српске православне цркве, а административно општини Соколовац (Socol) у Румунији (Поповић, 1955: 164; Бугарски, 1995: 17, 25; Лупуловић, Крстић, 1998: 7). Манастир Базјаш (Mănăstirea

¹ dragana.milic@filfak.ni.ac.rs

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200165). Припремљено у оквиру пројекта *Историја данас, изазови и искушења*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 300/1-14-2-01).

sârbească «Sf. Sava») се од 2004. године налази на листи заштићених историјских споменика округа Караш Северин (Caraș Severin).³

Манастирска црква је посвећена Вазнесењу Господњем, а не Преображењу како је то погрешно наведено у литератури (Матић, Јовановић, 1969: 293; Роровић, 1996: 280). Преображење Господње обележава се као слава манастира, а на овај празник се сваке године организује манифестација „Дани преображења Срба у Румунији“. У манастиру Базјаш се, у склопу ове манифестације, уручује „Велика базјашка повеља“, књижевно признање српске дијаспоре у Румунији, које додељује „Савез Срба у Румунији“ књижевницима из Србије за целокупан књижевни рад и допринос очувању националног идентитета (Stojković, 2011: 33). Преображење се слави као успомена на монахе са Синајске Горе, који су обновили манастир средином 14. века (Лупуловић, Крстић, 1998: 20–21). О овоме нема писаних извора, али се гроб једног синаита налази у манастиру (Јовановић, 2000: 73). У 14. веку је више монаха са Синајске Горе дошло на Балканско полуострво. Познато је да су се мошти Светог Григорија Синаита налазиле у манастиру Војловица у Банату у овом периоду (Јовановић, 2000: 73). Преображење је постало манастирска слава и „било је веома омиљено у синаитско–светогорским исихастичким круговима“ јер је „Преображење Таворском нествореном светлошћу, како човека тако и целокупне творевине, један од централних мотива синаитско–паламитске филозофије живота“ (Лупуловић, Крстић, 1998: 21).

Базјаш се сматра најстаријим српским манастиром у Банату. Према локалној традицији, манастир је основао први српски архиепископ Сава током дипломатске мисије и преговора са угарским краљем Андријом II (1205–1235) 20–их година 13. века (Бугарски, 1995: 61; Јовановић, 2000: 73, Ђекић, Ђекић, 2018: 333).

Пре почетка анализе предања о задужбинарству Светог Саве, важно је напоменути да најстарији писани подаци о манастиру Базјаш потичу из друге половине 16. века. Као манастир посвећен Светом Илији (Szveti Eliász, Szveti íjász), помиње се у турским пописним књигама (дефтерима) из 1569–1579 године у округу Караш–Вицинић у Темишварском вилајету (Зиројевић, 1984: 47; Engel, 1996: 26; Ћеицу, 2003: 126; Ћеицу, 2010: 255–256). Није познато како је дошло до замене посвете храма Светом Илији, али његов положај сведочи да се ради о манастиру Базјаш. Међутим, у попису цркава и манастира Вршачке и Карасенбашке епархије из 1757. године, забележено је да је манастир Базјаш храм Вазнесења Господњег (hramul Înălțarea Domnului) и да је некада био метох Пећке патријаршије (Лупуловић, Крстић, 1998: 24; Ћеицу, 2010: 256). То значи да је у претходно забележеном попису

³ На листи заштићених споменика културе налазе се манастир Базјаш, као „Српски Манастир Свети Сава“ (Mănăstirea sârbească "Sf. Sava") и манастирска црква као „Српска црква Свети Сава“, укључујући остатке монашких ћелија и оградног зида (Biserica sârbească "Sf. Sava"), Institutul Național al Patrimoniului, Lista Monumentelor Istorice. <https://patrimoniul.ro/ro/articles/lista-monumentelor-istorice>, 6. 10. 2023.

начињена грешка или је манастир у том периоду заиста био посвећен Светом Илији. Будући да је ово једини помен посвете цркве, односно манастира Светом Илији, вероватно је начињена грешка приликом пописа.

Светосавска традиција се у овом делу Баната одржала до данашњег дана, те је Базјаш препознатљив као манастир Светог Саве. Осим тога, сматра се да су Свети Сава и његов наследник, архиепископ Арсеније, основали неколико манастира у Банату: Месић, Златицу, Кусић, Шенђурац (Свети Ђорђе), Бездин (Поповић, 1957: 281–282). Интересантно је да је народна традиција доста снажна, те проучаваоци историје српских манастира у Банату ктиторску делатност Светог Саве не доводе у питање (Лупуловић, Крстић, 1998: 18). Међутим, потребно је преиспитати народно предање и утврдити у коликој мери је оно било неопходно српском живљу који је насељавао крајеве источног Баната.

Народно предање о постанку села Базјаш и изградњи манастира очувано је у више верзија, које се у основи слажу. Према једној верзији, Свети Сава је пошао у Банат како би тамошње српско становништво подучавао. Дошавши до Дунава, одлучио је да пређе на другу страну, али га је мајка уз плач молила да се врати. Свети Сава је није послушао и помолио се Богу да је претвори у стену, како би прешао реку. Једна стена на десној обали Дунава, близу Базјаша назива се Баба и сматра се да је то окамењена Савина мајка. Свети Сава је потом прешао Дунав, упркос јаком ветру коме се обратио са: „Баш зјаш“ или „Баш зијаш“, у значењу: „Баш дуваш.“ На месту на коме је приспео, подигао је цркву и основао манастир Базјаш (Лупуловић, Крстић, 1998: 17).

Познатије је предање које оснивање Базјаша повезује са Савином дипломатском активношћу која је посведочена у изворима. Према њему, Свети Сава је 1225. године ишао у Угарску ради преговора са угарским краљем Андријом II.⁴ На прелазу преко Дунава, био је накратко заустављен јаком кошавом, али је одлучио да узме чамац и да пређе реку. Том приликом се љутито обратио кошави: „Баш зјаш“ (Димитријевић, 1926: 125; Лупуловић, Крстић, 1998: 17–18). Место на коме се Сава нашао после преласка Дунава добило је име по речима које је упутио кошави. Ту је основао манастир и у њему је оставио неколико монаха из манастира Жича, који су га пратили на путовању. Будући да је Жича посвећена Вазнесењу Господњем, монаси су и Базјаш посветили овом великом празнику (Стојановић, 2022: 287).

Предање које помиње пут Светог Саве у Угарску има историјску конотацију. Српска држава је 1217. године добила краљевску круну од папе, а потом је велики жупан Стефан Немањић крунисан за краља (ИСН I, 1981: 300–301). Пошто је Србија постала краљевина, настала је реална претња

⁴ Народна традиција оснивање Базјаша везује за Светог Саву и 1225. годину, што се често помиње у литератури, почевши од 18. века, иако нема ниједне потврде у историјским изворима о тачној години изградње манастира (Поповић, 1957: 281; Јовановић, 2000: 51–53).

од суседне Угарске која се и раније томе противила.⁵ Неповољна ситуација је натерала српског краља Стефана, од тада познатог као Првовенчани, да пошаље свог брата Саву, како би преговорима обезбедио мир.⁶ Ова дипломатска мисија се, попут осталих које је Сава предузео, завршила са успехом (Станојевић 1934, 109–3–24; ИСН I, 1981: 301–302).

Иако се у предању ово путовање датује у 1225. годину, анализом историјских догађаја се може утврдити да се оно десило раније. Српска историографија се питањем могућег напада Угарске на Србију и дипломатске мисије Светог Саве доста бавила, али је све остало и даље у домену претпоставке (Стојковски, 2022: 12, 24). Углавном се узима да је дипломатска мисија спроведена након уздизања Србије у ранг краљевине 1217. године, што је неповољно прихваћено у Угарској. Такође, она је морала бити спроведена након Андријиног повратка из крсташког рата из Свете земље крајем 1218. године, али и након повратка Саве из Никеје крајем 1219. или почетком 1220. године. Најраније је до сусрета дошло у лето 1220, а најкасније 1229. године када је издата повеља краља Андрије II којом дарује поседе једном властелину за заслуге приликом војног похода на Србију, у коме је учествовао и краљ (Станојевић 1934, 120, 129; ИСН I, 1981: 301–302; Харди, 2019: 239; Стојковски, 2022: 19–20). Претпостављена хронологија се ипак може ближе одредити. Уколико се претпостављени угарски напад догодио после проглашења Србије за краљевину, до њега је могло доћи најраније у пролеће или лето 1220. године (Стојковски, 2022: 23–24). Мисија Светог Саве је спроведена убрзо након овога, а пошто је по сведочанству његових хагиографа то било преко лета за време велике врућине, може се прецизније датovati у лето 1220. године (Доментијан, 1865: 249; Доментијан, 1988: 159; Теодосије, 1860: 154; Теодосије, 1988: 214).

Једини историјски извори у којима се помиње дипломатска мисија Светог Саве код угарског краља су хагиографије Светог Саве које су написали Доментијан и Теодосије (1988: 159–166; 1988: 213–219). Јеромонах Доментијан, хиландарски монах и ученик Светог Саве, саставио је своје дело 1242/43. или 1253/54. године по налогу српског краља Уроша I (1243–1276) (Доментијан, 1988: 12). Сматра се да је Доментијан пратио Светог Саву за време његовог другог путовања у Свету земљу и да је био сведок његове смрти у Трнову 1236. године. Теодосије је био хиландарски монах и млађи савременик Доментијана, који је своје дело саставио највероватније у последњој четвртини

⁵ О најновијим разматрањима о могућем нападу угарског краља Андрије II након проглашења Србије за краљевину, са детаљним освртом на ранија истраживања, видети: Стојковски, 2022: 12–27.

⁶ Свети Сава се више пута до тада истакао као дипломата. Преговарао је са бугарским великашом Стрезом и епирским деспотом Михајлом. Затим је од велике важности његов пут у Никеју 1219. године, када је Српска православна црква постала аукефална и добила статус архиепископије (ИСН I, 1981: 298–299, 301).

13. века (Шпадијер, 2010: 15).⁷ Као основа, односно извор за писање послужило му је дело Доментијана (Теодосије, 1988: 11, 24–25).

Хагиографије Светог Саве су настале деценијама након његовог путовања у Угарску, што утиче на њихову документарност. Ипак, као једини историјски извори драгоцени су нам за осветљење овог догађаја. Доментијаново дело заслужује већу позорност будући да је старије и да је послужило као извор Теодосију. Током излагања о Савином путовању у Угарску, оба хагиографа не помињу име угарског краља, или га називају „Угрином“ (Доментијан, 1865: 248–257; Доментијан, 1988: 159–166; Теодосије, 1860: 152–160; Теодосије, 1988: 213–219). На основу чињенице да је Андрија II владао у том периоду, можемо поуздано тврдити да се ради о њему (Станојевић 1934, 122). Доментијан наводи да је угарски краљ чинио „жалост“ или „печал“ Стефану и Сави „због земље њихова отачаства“ (1865: 248; 1988: 159). Приметно је изостављено објашњење и разлог непријатељства. Теодосије је проширио казивање и разлог непријатељства је довео у везу са Стефановим крунисањем краљевском круном: „Подиже на њих завист краља угарскога због краљевства, пошто пре међу њима није било краља, а сада се поставише и слични њему прогласише. Многим претњама у својој гордости хвалећи се Угрин, посла своје великаше благочастивоме Стефану краљу, одбацујући мир и љубав, а објављујући мржњу и рат“ (Теодосије, 1988: 213). Није сасвим извесно да ли је до објаве рата и похода угарског краља дошло у овом периоду, али се претпоставља да је намера за то постојала. Стефан Првовенчани и Сава су, као водеће личности у држави, одлучили да дипломатским путем реше спор и обезбеде мир на северној граници Србије.⁸ Сава, који је до тада више пута ишао у дипломатске мисије у иностране земље, пошао је у Угарску.

Сава је стигао у угарску земљу и „са великом чашћу би примљен од краља по своме достојанству“ (Доментијан, 1988: 159). Међутим, „ту остаде дуго са краљем ради исправљења посла, и краљ је чинио много насиље земљи отачаства његова, а овога није слушао у његову мољењу,“ што значи да су преговори били неуспешни у почетку (Доментијан, 1988: 159). Теодосије пружа исте податке, уз допунско навођење да је угарски краљ сакупио војску „Угра и Кумана у намери да пође на српску земљу, помишљајући да ову себи покори“ (1988: 214).

⁷ Хронолошки оквири рада Теодосија су непознати, а у историографији се он сматра писцем епохе краља Милутина (1282–1321). Тако се његов рад оквирно датира у последње деценије 13. и прве деценије 14. века (Теодосије, 1988: 14–17). Међутим, према резултатима новијих истраживања, његов рад би се пре могао сместити у последњу четвртину 13. века (Шпадијер, 2010: 3–16).

⁸ Граница између Србије и Угарске се у овом периоду није налазила на Сави и Дунаву, већ се пружала линијом почевши од истока, нешто северније од ушћа Лепенице у Велику Мораву до Дрине, остављајући на српској страни планине: Рудник, Суворбор, Маљен, Повлен, Јабланик, Медведник, Соколске планине, Рожањ, Јагодњу, Борању и Гучево (ИСН I, 1981: 265, 303).

Након кратког описа сусрета и неуспешних преговора, следи опис чуда са градом које је извео Свети Сава, а које је навело угарског краља да прихвати српско пријатељство.⁹ Из овог описа долазимо до сазнања да је састанак одржан лети, што Теодосије изричито наводи, док Доментијан пише да је била велика врућина (1988: 159; 1988: 214). Због врућине, отопио се сав лед у Угарској па Сава није могао да попије хладно вино. Свети Сава се овде јавља са особинама Светог Илије и призива кишу и град, како би доказао угарском краљу да има Божју помоћ и како би обезбедио лед за вино (Aleksić, Milić, 2023: 35–36). Ова епизода сведочи о обичају српског средњовековног двора да се вино расхлађује ледом преко лета и даје објашњење о успешно завршеним преговорима (Харди, 2019: 241–242). Угарски краљ је испунио све Савине захтеве и са својим племством је одлучио да „живи у миру и љубави са краљем српским“ (Доментијан, 1988: 161; Теодосије, 1988: 216).

У житијима се не помиње место састанка Светог Саве и Андрије II, док се у појединим историографским делима наводи село Ковин у Бачкој (Ружичић, 1895: 155). То је производ каснијих интерпретација овог догађаја. Нажалост, непостојање извора нам не омогућава да сазнамо више детаља о овом састанку и не можемо знати где се он одиграо. Из текста житија се може закључити да је то било на угарској територији. Ни један, ни други Савин биограф не дају назнаке да ли се то одиграло на угарском двору, у престоном граду или неком привременом седишту краља. Једино Теодосије пружа податак да је угарски краљ послао део свог племства да Саву и његову пратњу отпрати до границе са свим поклонима „док га не преведу и преко реке Саве“ (1860: 159; 1988: 218). То значи да се српска мировна мисија вратила у Србију преко Срема и реке Саве, што је далеко од Базјаша. Међутим, како нема података о траси пута којим се Свети Сава са својом пратњом кретао у Угарску, не може се тврдити да није прошао кроз место Базјаш.

С друге стране, ктиторска делатност Светог Саве северно од Саве и Дунава није посведочена у изворима, те се не може без резерве прихватити као чињеница да је основао манастире које му приписује народно предање.¹⁰ Оно је настало у потоњем периоду, када је народ тражио утеху и везу са највећим српским светитељем. Стога се поставља питање када је манастир Базјаш изграђен. Проучавање времена настанка манастира употпуњују резултати археолошких истраживања и испитивања његове архитектуре и стила градње.

Археолошка истраживања спроведена су у периоду од 2002. до 2005. године (Ђеић, 2010: 256, 267). Том приликом је јужно и северно од мана-

⁹ За детаљнију анализу видети: Станојевић 1934, 115–130; Харди, 2019: 235–248.

¹⁰ Ктиторска делатност Светог Саве је трајала од краја 13. века до његове смрти 1236. године. Познато је да је оснивао, обнављао и даровао цркве и манастире на Светој Гори, у Србији, Цариграду, Солуну и Светој Земљи. О томе детаљније видети: Живојиновић, 1979: 15–25.

стирске цркве откривено гробље, са костима и остацима предмета, који потичу из гвозденог доба, раног средњег века и каснијег периода, све до 19. века. Од великог значаја за нашу тему је сребрни новац угарског краља Беле IV (1235–1270) који је пронађен у једној од гробница (Ђеићу, 2003: 127; Ђеићу, 2010: 257, 260). Овај налаз сведочи да је у порти манастира Базјаш средином 13. века постојао сакрални објекат у чијој близини се налазило стално насеље. Ипак, то не потврђује ктиторску делатност Светог Саве.

Пронађени археолошки материјал је скромног обима, те се на основу њега не може утврдити време изградње манастира Базјаш (Ђеићу, 2010: 261). Међутим, према општој концепцији градње, црква Вазнесења Господњег у Базјашу има сличности са српским храмовима из долине Мораве и Млаве и из Баната, који су подигнути у распону од краја 14. до почека 16. века (Матић, Јовановић, 1969: 294; Ђеићу, 2003: 93; Ђеићу, 2010: 262). Црква манастира Базјаш представља једнобродну грађевину чија основа има облик тролита или триконхоса, односно има три бочне полукружне конхе (апсиде) и звоник изнад припрате на западном делу (Матић, Јовановић, 1969: 294; Поповић, 1996: 280). Овакав вид грађења, али и архитектонски стил поклапају се са Моравском школом, односно српским стилем градње црква актуелног од седме деценије 14. века до пада Српске деспотовине под турску власт 1459. године (в. Матић, Јовановић, 1969: 294–300; Лупуловић, Крстић, 1998: 72–82). Примећена је аналогија базјашког храма са црквеним споменицима подигнутим у традицији српске градитељске школе, односно Моравског стила. Манастирска црква у Базјашу се може поредити са црквама манастира Горњак и Витовница, који су смештени у долини Млаве, затим Липовац у Моравској долини и др. (Ђеићу, 2003: 128; Ђеићу, 2010: 262).

Утицај Моравског стила на градитељски поступак у Банату објашњава се делатношћу попа Никодима Грчића из Прилепа, који је на овом простору у другој половини 14. века подигао цркве: Водицу, Прислоп и Тисману (Матић, Јовановић, 1969: 299; Ђеићу, 2010: 263). Поређење архитектуре указује да је црква манастира Базјаш грађена под утицајем српског средњовековног градитељског стила из периода владавине Лазаревића и Бранковића (Матић, Јовановић, 1969: 299). Према резултатима новијих истраживања, сматра се да је манастир Базјаш подигнут око 1400. године, негде на прелазу из 14. у 15. век и представља један у низу православних храмова триконхосног плана подигнутих на обали Дунава, у румунском делу Баната, у овом периоду (Ђеићу, 2010: 263).

Одсуство историјских извора о најранијој историји Базјаша за последицу има стварање и преношење више предања о његовим потенцијалним оснивачима. Осим предања о ктиторству Светог Саве, у народном сећању заступљене су приче које оснивање или обнову православних манастира у Банату приписују српским деспотима који су живели на територији Угарске краљевине после 1459. године (Поповић, 1957: 282; Лупуловић, Крстић,

1998: 19; Јовановић, 2000: 74; Ђекић, Ђекић, 2018: 334). Они су познати у историографији као сремски Бранковићи, а потомци су српског деспота Ђурђа Бранковића (1427–1456), који су након губитка српске државности отишли у Угарску (в. Dinić Knežević, 1975: 5–47).

Почев од 18. века, о манастиру Базјаш се углавном пише како га је подигао Свети Сава, а потом су га обновили српски деспоти у 15. веку, будући да је више пута рушен током турских напада. Тако је у попису манастира из 1774. године записано да је саграђен од доброг материјала „гугорством и иждивенијем светих деспота српских“ (Матић, Јовановић, 1969: 293; Лупуловић, Крстић, 1998: 19; Јовановић, 2000: 74). Ово предање је у манастирској средини остало снажно, те група историчара сматра да су сремски Бранковићи ктитори Базјаша и других банатских манастира (Зеремски, 1907: 45; Лупуловић, Крстић, 1998: 19–20). Заправо се као оснивач Базјаша помиње деспот Јован Бранковић (1493–1502), син деспота Стефана (1458–1459) и Ангелине (Dinić Knežević, 1975: 28, 35, 38).¹¹ Деспот Јован је у историји упамћен као „последњи деспот српске владалачке крви“ (Поповић, 1957: 87). Међутим, ктиторска делатност деспота Јована и других сремских Бранковића у Банату није поткрепљена писаним документима и производ је каснијих интерпретација.

Одсуство писаних извора је последица константног ратовања између Угарске краљевине и Османског царства од средине 15. века, приликом којих су страдали многи манастири, њихови поседи и архиве (Ђекић, Ђекић, 2018: 335; Стојановић, 2022: 284, 287). Манастир Базјаш је страдао више пута, те је његова најранија прошлост обавијена велом тајне. Простор Баната је престао да буде поприште сталних сукоба тек након аустро–турских ратова у 18. веку, када је дошло до повлачења Турака (Лупуловић, Крстић, 1998: 8, 24, 27–28).¹² Пошто је Пожаревачким миром 1718. године Банат постао део Хабзбуршке монархије, нова власт је требало да потврди некадашње привилегије и поседе манастира. Манастирска братства су у недостатку оснивачких повеља настојала на различите начине да докажу старост својих храмова (Зеремски, 1907: 78–79; Јовановић, 2000: 8, 53). На тај начин је вероватно дошло до чвршћег везивања за народно предање, па су помени о ктиторској делатности сремских Бранковића, али и Светог Саве, остали трајно у народном сећању, а потом се пренели у науку.

¹¹ Деспот Стефан је син деспота Ђурђа Бранковића, који је владао Српском Деспотовином иако је био слеп. Његова владавина је окончана после годину дана и 1459. године је прогнан из земље. За време изгнанства оженио се Ангелином, ћерком Аријанита Комнина, господара Коњуха (Елбанаса) у области Шкумбе, и Марије Мусаки, ћерке Андрије III, господара Епира (Поповић, 1957: 79, 83; Dinić Knežević, 1975: 21).

¹² Банат је 1718. године припао Хабзбуршкој монархији, али су упади турске војске, борба и страдање пограничног дела настављени и касније. Мир је завладао тек након 1791. године и завршетка последњег аустро–турског рата у 18. веку. Подробије о приликама у Банату током 18. века: Поповић, 1955: 47–215.

Српски народ у Банату, будући да се налазио на подручју сталних сукоба, неговао је сећање на своје славне претке. Цркве и манастири су представљали места окупљања народа у тешким временима, духовне и културне центре (Стојановић, 2022: 279). Народна предања о изградњи српских манастира у Банату у 13. веку се не могу олако одбацити, јер је током средњег века тамо било насељено српско становништво о чему, такође, сведоче топоними и хидроними.¹³ Њихова обнова у каснијем периоду следила је средњовековну концепцију црквене грађевине, што је случај и са манастиром Базјаш који је обновљен 1721. године (Бугарски, 1995: 61; Ђекић, Ђекић, 2018: 336).

Светосавска традиција се у румунском делу Баната одржала до данашњег дана, захваљујући манастирима. Базјаш је у том смислу један од центара духовности и опстанка Срба, а препознатљив је као манастир Светог Саве. Очување успомене на Светог Саву допринело је обликовању и очувању национално–културног идентитета српског народа, који у овом делу Баната живи од средњег века.

Извори

- Доментијан, 1865: Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*. (Издао: Ђуро Даничић). Београд: Књажеско српска књигопечатња.
- Доментијан, 1988: Доментијан, *Живот Светог Саве и Живот Светог Симеона*. (Приредила: Радмила Маринковић, Превео: Лазар Мирковић). Београд: Просвета, СКЗ.
- Теодосије, 1860: Теодосије, *Живот Светога Саве*. (Издао: Ђуро Даничић) Београд: Друштво српске словесности – Државна штампарија.
- Теодосије, 1988: Теодосије, *Житија*. (Приредио Димитрије Богдановић, Данашња језичка верзија: Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић) Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Литература

- Бугарски, 1995: С. Бугарски, *Српско православље у Румунији*, Темишвар – Београд – Нови Сад: Православна српска епархија темишварска – Српска академија наука и уметности – Прометеј.
- Димитријевић, 1926: С. М. Димитријевић, *Свети Сава у народном веровању и предању*, Београд: Штампарија „Свети Сава“.
- Ђекић, 2018: Ђ. Ђекић, М. Ђекић, *Српски манастири у Румунији – јуче, данас, сутра*, у: *Осма Међународна научна конференција „Културно и историјско*

¹³ О српском становништву у Банату у средњем веку видети: Поповић, 1955: 22–30; Поповић, 1957: 34–44, 50–56, 71–109.

- наслеђе Србије у свету“, 21. септембар 2017. године, уредник Видоје Голубовић, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 332 – 348.
- Живојиновић, 1979: М. Живојиновић, Ктиторска делатност Светога Саве, у: *Међународни научни скуп Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање*, Београд: САНУ, 15–25.
- Зеремски, 1907: И. Зеремски, *Српски манастири у Банату, њихов постанак, прошлост и одношај према Румунима*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Зиројевић, 1984: О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683 године*, Београд.
- ИСН I, 1981: *Историја српског народа* (ИСН) I, уредник Сима Ћирковић, Београд: Српска књижевна задруга.
- Јовановић, 2000: М. Јовановић, *Српски манастири у Банату*, Београд: Драганић; Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика (Библиотека: Наслеђе).
- Лупуловић, Крстић, 1998: В. Лупуловић, Б. Ђ. Крстић, *Манастир Базјаш (монографија)*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Матић, Јовановић, 1969: В. Матић, М. Јовановић *Манастир Базјаш*, у: *Зборник за ликовне уметности 5*. Нови Сад: Матица српска – Одељење за ликовне уметности, 293–306.
- Поповић, 1955: Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и становништва*, Београд: Издавачко предузеће „Научна књига“.
- Поповић, 1957: Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књига 1, Нови Сад: Матица српска; Издавачко предузеће „Будућност“.
- Станојевић, 1934: С. Станојевић, О нападу угарског краља Андрије II на Србију због прогласа краљевства. Београд: *Глас Српске краљевске академије*, 161, 109–130.
- Стојановић, 2022: И. М. (игуман Јустин) Стојановић, Манастири Темишварске епархије – центри верског и културног живота Срба у Румунији. Темишвар – Ниш: *Исходшта/ Originations*, 277–293.
- Стојковски, 2022: Б. Стојковски, Још једном о питању наводног угарског напада на Србију након проглашења краљевине, у: *Срби у Мађарској и православље кроз векове : зборник радова. Будимпешта : Српски институт*, 12–27.
- Харди, 2019: Ђ. Харди, О дипломатској мисији Светог Саве код угарског краља Андрије II. Ниш: *Црквене студије*, 16/1, 235–248.
- Шпадијер, 2010: И. Шпадијер, Хронолошки оквири књижевног рада Теодосија Хиландарца. Београд: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 86, 3–16.

***

Aleksić, Milić, 2023: V. Aleksić, D. Milić, The Cult of Saint Elijah in Serbia and the System of the Royal Ideology of the State of Nemanjić (12th–14th Centuries). Leiden – Boston: Brill, *Journal of Eastern Christian Studies*, 75/1–2, 19–39.

- Dinić Knežević, 1975: D. Dinić Knežević, Sremski Brankovići. Novi Sad: *Istraživanja*, 4, 5–47.
- Engel, 1996: P. Engel, *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*, Szeged.
- Institutul Național al Patrimoniului, Lista Monumentelor Istorice. <https://patrimoniul.ro/ro/articles/lista-monumentelor-istorice>, 6. 10. 2023.
- Popović, 1996: V. Popović, *Srpski spomenici u Rumuniji*, Subotica: Subotičke novine.
- Stojković, 2011: R. B. Stojković, *Leksikon literata – laureata : srpske književne nagrade*, Knjiga 2, 2003–2010. Beograd: Enigmatski savez Srbije.
- Ђеићу, 2003: D. Ђеићу, *Studii istorice*, Timișoara: Mirton.
- Ђеићу, 2010: D. Ђеићу, Mănăstirea Baziaș – Un monument medieval din Clisura Dunării. Muzeul Banatului Montan Reșița: *Banatica*, 20/1, 255–292.

Dragana M. Milić

THE TRADITION OF SAINT SAVA IN THE MONASTERY BAZIAȘ

Summary

The Baziaș Monastery, dedicated to the Assumption of the Lord, is located at the beginning of the Danube Gorge. Administratively, it belongs to the municipality of Sokolovac (Socol) in the Romanian part of Banat. Spiritually, it belongs to the Serbian Orthodox Church (Diocese of Timișoara). It is known as the oldest Serbian monastery in Banat. According to tradition, the first Serbian archbishop Sava founded the monastery in the 1220s during a diplomatic mission to the court of the Hungarian King Andrew II (1205–1235). The article examines the narratives and analyses the written historical sources describing the journey of Saint Sava. It is shown how the popular perception of Saint Sava as the founder was shaped by the lack of historical sources from the early years of the monastery. The very significant results of the archaeological excavations and the analysis of the architectural style of the monastery indicate that the foundation of Baziaș took place at the end of the 14th century or at the beginning of the 15th century. Although the results of the study do not confirm the legends, the Saint Sava tradition has been preserved and Baziaș can still be identified as the Saint Sava Monastery. The present work aims to show how much the preservation of the memory of Saint Sava has shaped the national and cultural identity of the Serbian people in this region of Banat.

Key words: Monastery Baziaș, Saint Sava, Banat, national–cultural identity, Serbs in Romania, Middle Ages